

Χάρισμα καὶ θεσμός στὴ Θεία Εὐχαριστία

Ἡ λειτουργικὴ διάσταση τοῦ βιβλικοῦ ὄρου «Ἄναφορά»

NENAD MILOŠEVIĆ*

Ἡ Θεία Λειτουργία συνιστᾶ μία κατ' ἐξοχὴν εὐχαριστιακὴ πράξι ἀναφορᾶς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο στὸν Θεό. Εἶναι μία πρόσληψη τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο δὲν χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀτομικῆς του αὐτοτέλειας καὶ ἐπιβίωσης, ἀλλὰ τὸν ἀναφέρει στὸν Δημιουργό του. Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐπαναπρόσληψη τοῦ κόσμου πραγματώνεται στὸ χριστολογικὸ Μυστήριον τῆς κοινωνίας κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου. Ὁ Θεὸς προσλαμβάνει τὴν κοινὴ σάρκα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τῆς ὕλης τοῦ κόσμου ὁ Θεὸς κοινωνεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ δυναμικὴ ἀπαρχὴ τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσης τοῦ κόσμου, τῆς πρόσληψης καὶ ἀναφορᾶς τῆς δημιουργίας στὸν Θεό. Ἡ Θεία Λειτουργία φανερῶνει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν κίνηση τῆς πρόσληψης, τῆς ἀναφορᾶς καὶ τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσης τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ πιστὸς μεταφέρει στὴν εὐχαριστιακὴν πράξιν τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του, τὴν ἔμπρακτὴ σχέση του μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ἄλλους. Τὰ τίμια δῶρα, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, ὡς τὰ ὑλικά στοιχεία πού συνοψίζουν τὴν ζωὴ, καθαγιαίνονται καὶ μεταβάλλονται σὲ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Σὲ αὐτὸ τὸ ὑλικὸ σῶμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης τοῦ Χριστοῦ ἐνσωματώνονται καὶ τὰ ὑπόλοιπα ὑλικά δῶρα τοῦ κόσμου πού προσκομίζονται οἱ πιστοὶ στὴν Ἐκκλησία. Τὰ πάντα στὴν Εὐχαριστία περνοῦν μέσῳ τῆς ὕλης τοῦ κόσμου, πού συνιστᾶ τὸν τόπο συνάντησης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ἡ ἴδια ἡ Εὐχαριστία προσφέρεται «ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Ὡστόσο, ἡ ὑλικὴ δημιουργία εἰσέρχεται στὴν Εὐχαριστία ὄχι ἀπλῶς γιὰ νὰ ἐπευλογηθεῖ στὴ φθειρόμενη κατάστασή της, ἀλλὰ γιὰ νὰ καθαγιασθεῖ καὶ νὰ ἀναφερθεῖ στὸν Θεὸ ὡς πηγὴ τῆς ὄντως ζωῆς.

Στὴν παρούσα μελέτη θὰ διερευνήσουμε τὴ λειτουργικὴ σημασίαν καὶ χρῆσιν τῆς «ἀναφορᾶς», ἡ ὁποία συνάμα νοηματοδοτεῖ καὶ τὴν ἄρρητη συνύφανση με-

* Ὁ Nenad Milošević εἶναι καθηγητὴς στὴ Σχολὴ Ὁρθόδοξης Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου.

ταξὺ θεσμικοῦ καὶ χαρισματικοῦ στὴν καρδιά τῆς εὐχαριστιακῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ὅρος «ἀναφορά» τόσο στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ, ὅσο καὶ στὴ βιβλικὴ γλῶσσα τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔχει πολλὲς ἔννοιες. Γιὰ ὅλους ἐμᾶς τοὺς θεολόγους ἡ λέξη παραπέμπει στὴ λειτουργικὴ τῆς ἔννοια, δηλαδή στὴν κύρια εὐχαριστιακὴ εὐχή – τὴν Εὐχὴ τῆς Ἀναφορᾶς. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο προτιμήθηκε ὁ συγκεκριμένος ὅρος γιὰ νὰ δηλώσει τὸ κεντρικὸ τμῆμα τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὀφείλεται ἀναμφισβήτητα στὴν ἔννοια τῆς λέξης σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς Παλαιᾶς καὶ λιγότερα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐχοντας ὡς ἀφετηρία τὴ βιβλικὴ χρῆση τοῦ ὅρου, εὐκόλα θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ λέξη «ἀναφορά» ἔχει κυρίως τὴν ἴδια ἔννοια, ὅπως καὶ ἡ λέξη «προσφορά», ἃν καὶ ὑπάρχουν ὀρισμένες ἀποκλίσεις. Λόγου χάριν, στὴν Ἁγία Γραφή ὁ ὅρος «ἀναφορά» χρησιμοποιεῖται στὶς ἀκόλουθες μορφές:

- ἀναφορὰν (ἀπαντᾶ 2 φορές): 1) *Ψαλμ.* 50:21 = προσφορά; 2) *Ἀριθμ.* 4:19 = θὰ μεταφέρει.
- ἀναφέρωμεν (ἀπαντᾶ 1 φορά): *Πρὸς Ἑβραίους* 13:15 = ἄς προσφέρουμε.
- ἀναφέρων (ἀπαντᾶ 5 φορές): 1) *Λευ.* 6:19 = πὺν προσφέρει, 2) *Α΄ Σαμουήλ* 7:10 = πρόσφερε, 3) *Α΄ Σαμουήλ* 13:10 = προσφορά, 4) *Α΄ Χρονικῶν* 16:2 = (ἀναφέρων) ἡ λέξη παραλείπεται στὴ νεοελληνικὴ μετάφραση. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐννοεῖται «προσφορά».
- ἀναφέρει (ἀπαντᾶ 1 φορά): *ἄρ.* 9:2 = ἀνεβάξει.
- ἀνεφέρετο (ἀπαντᾶ 1 φορά): *Λουκ.* 24:51 = νὰ ἀνεβαίνει, κ.ο.κ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου «ἀναφορά» συγκεκριμενοποιεῖται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα. Ὄταν ἀφορᾶ στὴν προσφορὰ θυσιῶν, τότε ἡ λέξη «ἀναφορά» ἔχει τὴν ἔννοια τῆς προσφορᾶς, δηλαδή οἱ θυσίαι προσφέρονται. Ὡστόσο, ὑπάρχουν ἐπίσης παραδείγματα, ὅπου ἡ συγκεκριμένη λέξη σημαίνει «ἀνεβάζω», «σηκώνω», ὁ Ἰησοῦς «ἀνεβαίνει» στὸν οὐρανό.

Ἐχοντας ὑπόψη τὶς προαναφερθεῖσες βιβλικὲς μαρτυρίες, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ὅρος «ἀναφορά» θὰ πρέπει νὰ σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ «προσφορά». Γενικά, μέχρι τὸ σημεῖο αὐτό, εἶναι ὅλα κατανοητὰ ἐξ ἐπόψεως λειτουργικῆς. Ἐκεῖνο ὅμως πὺν προκαλεῖ πρόβλημα εἶναι ἡ διακονικὴ προτροπὴ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἀναφορᾶς πὺν, κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, ἀποτελεῖ πλεονασμό: «Στῶμεν καλῶς ... τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν»¹. Τί μπορεῖ νὰ σημαίνει ἡ

1. Ὡς ἀπόδειξη ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ πλεονασμό, ἀλλὰ γιὰ διατύπωση μὲ βαθεῖα ἔν-

νεοελληνική μετάφραση τῆς συγκεκριμένης φράσης: «Ἄς προσέξουμε νὰ προσφέρουμε μὲ εἰρήνη τὴν ἅγια ἀναφορά»;

Ἐπιπλέον, παραθέτω πρὸς συζήτηση καὶ ὅλη τὴν προβληματικὴ γύρω ἀπὸ τὴν Σερβικὴ μετάφραση τῆς ἐν λόγω φράσης, ἡ ὁποία μὲ παρότρυνε νὰ ἀσχοληθῶ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα.

Στὴν ἐπίσημη ἔκδοση τοῦ Ἱερατικοῦ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας², ἡ συγκεκριμένη φράση μεταφράζεται ὡς ἑξῆς: «τὴν ἅγιαν προσφορὰν ἐν εἰρήνῃ ἀναφέρειν», ποὺ δὲν ἀντιστοιχεῖ οὔτε στὸ ἑλληνικὸ κείμενο «τὴν ἅγιαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν», οὔτε στὴν ἐκκλησιαστικὴ σλαβονικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ κατὰ λέξη τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο. Ὁ μακαριστὸς Ἐπίσκοπος Μπάτσκας Εἰρηναῖος Τσίριτς στὴ δική του μετάφραση τῆς Θείας Λειτουργίας ἀκολούθησε πιστὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ σλαβονικὴ μετάφραση καὶ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο³. Ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ πρωτότυπο κείμενο ἀλλάζοντας τὴ θέση τῶν οὐσιαστικῶν «προσφορὰ» καὶ «ἀναφορὰ».

Μετὰ ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα προβάλλει τὸ ἑξῆς ἐρώτημα: στὴ Θεία Λειτουργία ἡ Ἀναφορὰ προσφέρεται ἢ ἡ Προσφορὰ ἀναφέρεται; Κρίνοντας ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο καὶ τὴ σλαβονικὴ μετάφραση, καθὼς καὶ τὶς σερβικὲς μεταφράσεις, προκύπτει ὅτι ἡ Ἀναφορὰ προσφέρεται.

Ὁ λειτουργιολόγος π. Παῦλος Κουμαριανός, στὴ γνωστὴ του πραγματεία γιὰ τοὺς λειτουργικοὺς ὅρους, ὑποστήριξε ὅτι οἱ ὅροι «προσκομιδὴ», «προσφορὰ» καὶ «ἀναφορὰ» εἶναι συνώνυμοι⁴. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιχειρηματολογία του εἶναι ἀρκετὰ πειστικὴ καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἀκόμη καὶ ἀδιαμφισβήτητη, ἐξακολουθεῖ ὁμως νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ ἀπόλυτα δεκτὴ. Ἐδῶ δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε ἀναλυτικὰ στὸ θέμα, ἀλλὰ θὰ ἀρκεστοῦμε στὴν ἐπίκληση καὶ πάλι τῆς προαναφερθείσας φράσης ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία: «Στῶμεν καλῶς

νοια, εἶναι δυνατὸ νὰ προβληθοῦν ὀρισμένες μαρτυρίες ἀπὸ χειρόγραφα Εὐχολόγια, ὅπως αὐτὰ ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος 713 (12^{ος} αἰ.) καὶ 662 (12^{ος}-14^{ος} αἰ.), καθὼς καὶ τὸ λειτουργικὸ ὑπόμνημα τοῦ Θεοδώρου Ἀνδίδων (ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΙΔΩΝ, Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ Θεῇ Λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων, PG 140, 444), ὅπου γράφεται: «τὴ ἅγια ἀναφορὰ». Βλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι, κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθῆναι 1982, 95-96.

2. *Sluzebnik*, Beograd, 1986, 100 καὶ 154.

3. I. CIRIC, *Nedelja Svete Pedesetnice*, Ujvidek 1924, 317.

4. ΠΑΥΛΟΥ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, *Πρόθεση, Προσκομιδὴ, Προσφορὰ. Ἐνα ξεκαθάρισμα λειτουργικῶν ὄρων*, Θεολογία, τόμ. Ο', τεύχ. Β'-Γ' (1999), 483-512.

... την άγιαν αναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν»⁵. Οἱ μεταφραστές τῆς Θείας Λειτουργίας, διαπιστώνοντας τὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ προβλήματος, ἀναζητοῦσαν διάφορες λύσεις. Ἔτσι λόγου χάριν ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς στὴ δική του μετάφραση τῆς Θείας Λειτουργίας, ἡ ὁποία υἰοθετήθηκε ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς ἐπίσημη, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο κείμενο καὶ τὴ φράση αὐτὴ μετέφρασε ὡς ἐξῆς: «Στῶμεν καλῶς ... τὴν άγιαν προσφορὰν ἐν εἰρήνῃ ἀναφέρειν». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ μεταφραστής ἀλλάζει τὴν σειρὰ τῶν οὐσιαστικῶν «προσφορὰ» καὶ «ἀναφορὰ», καὶ ἔτσι ἔχει κανεὶς τὴν αἴσθησις ὅτι πρόκειται γιὰ ἀλλαγὴ σειρᾶς τῶν λειτουργικῶν πράξεων ἢ γεγονότων. Ἀφοῦ τὰ Δῶρα προσκομίσθηκαν (Προσκομιδὴ) στὸ προηγούμενο τμήμα τῆς Θείας Λειτουργίας, τώρα ἐπίκειται ἡ ἀναφορὰ τους.

Χωρὶς τὴν περαιτέρω γλωσσικὴ ἀνάλυση τοῦ ὅρου «ἀναφορὰ», υἰοθετοῦμε τὴ θέση ἄλλων λειτουργιολόγων ὅτι οἱ λέξεις «ἀναφορὰ» καὶ «προσφορὰ» ἔχουν τὴν ἴδια ἔννοια. Ὁ Θεόδωρος Ἀνδίδων λαμβάνει τὴν πιὸ ρητὴ στάση σχετικὰ μὲ αὐτό⁶. Θεωροῦμε ὅτι γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ὅρου «ἀναφορὰ» εἶναι ζωτικῆς σημασίας τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ ἔννοια τῶν ὄρων αὐτῶν διαφοροποιήθηκε. Μὲ ἄλλα λόγια, στὴν προκειμένη περίπτωσις πρόκειται γιὰ ὄρους τεχνικούς, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται σὲ ὀρισμένα μέρη τῆς Θείας Λειτουργίας ποὺ δηλώνουν τὶς συγκεκριμένες λειτουργικὲς πράξεις. Αὐτὸς

5. Στὴ μετάφραση του ἀπὸ τὸ 1922 ὁ π. Ἰουστίνος εἶχε μεταφράσει τὴ συγκεκριμένη φράση ὡς ἐξῆς: «Στῶμεν καλῶς ... τὴν άγιαν θυσίαν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν». Βλ. *Bozanstvena Liturgija Svetoga Oca nasega Jovana Zlatousta*, 1922, 64. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος Πέβτιτς ἐξηγεῖ τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ π. Ἰουστίνος ἐπέλεξε νὰ τὴν μεταφράσει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο: «Ὅταν μὲ τὸν π. Ἰουστίνου μεταφράσαμε τὶς Θεῖες Λειτουργίες, θέλαμε νὰ τὸ ποῦμε ἀλλιῶς, ἀλλὰ ἀφοῦ αὐτὸ δὲν θὰ ἀκουγόταν ὠραία στὴ Σερβικὴ γλῶσσα, ἐπελέξαμε: “τὴν άγιαν προσφορὰν ἐν εἰρήνῃ ἀναφέρειν”» (ATANASIE JEVTIC, *Predavanja o Liturgiji*, Manastir Zica 2008, 168).

6. «Τὶς δὲ ἡ ἀναφορὰ; Ἡ πρὸς τὰ πρωτότυπα τῶν τελουμένων συμβόλων ἔποψις δηλονότι δεικτικὸν γὰρ καὶ ὁμοιωματικὸν τὸ τῆς ἀναφορᾶς ὄνομα καὶ διὰ τοῦτο τρέμοντες ὁμοῦ καὶ δακρύνοντες ... οὕτω στῶμεν νηφόντως καὶ εὐσταθῶς, ὅπως ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ τῶν κάτωθεν λογισμῶν, ταῦτα προσφέροντες ἢ ἀναφέροντες, καταξιωθῶμεν ἰδεῖν αὐτοῦ τὴν θείαν ἀνάστασιν» (ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΙΔΩΝ, PG 140, 444D). Πρὸς ὑποστήριξις τῶν διαπιστώσεων αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε καὶ τὴν λατινικὴ μετάφραση τοῦ ρήματος «ἀναφέρω» μὲ «adfero» – «προσφέρω». Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος ὄρος χρησιμοποιεῖται ὅταν δηλώνεται ἡ ἀναφορὰ τῶν Ἁγίων Δώρων, ποὺ σημαίνει ὅτι σὶς δυτικῆς Λειτουργίης δὲν γίνεται διάκρισις μεταξύ «ἀναφορᾶς» καὶ «προσφορᾶς». Στὸν *Πνευματικὸ Λεμιῶνα* τοῦ Ἰωάννη Μόσχου ἐπίσης διαπιστώνουμε τὴν ταύτιση τῶν συγκεκριμένων ὄρων: «προσκομιδὴν τῆς άγιας ἀναφορᾶς» (ΕΠΕ 2, 48), δεδομένου ὅτι ἡ Προσφορὰ ὀνομάζεται *προσκομιδὴ* (ΕΠΕ 2, 186 καὶ 295), ἐνῶ σὲ ἄλλο σημεῖο ἀναφέρεται στὴν ἀναφορὰ ὡς *προσκομιδὴ* (ΕΠΕ 2, 296).

είναι ο λόγος που τείνουμε να υιοθετήσουμε τη γνώμη του άειμνηστου καθηγητού της Λειτουργικής Παναγιώτη Τρεμπέλα, ο οποίος, βασισμένος στους J. M. Neale και C. E. Hammond, όρθως έπισημαίνει ότι στη Θεία Λειτουργία διακρίνονται τρεις φάσεις προσφοράς των Άγιών Δώρων: 1) στην άρχή της Θείας Λειτουργίας, 2) κατά την απόθεση των Δώρων στην Άγία Τράπεζα, και 3) κατά την έκφώνηση: «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, Σοὶ προσφέροντες...», όπου σὲ κάθε φάση ἀντιστοιχεῖ ἓνα εἰδικὸ ὄνομα: 1) Πρόθεση, 2) Προσκομιδὴ καὶ 3) Ἀναφορὰ⁷. Στὴ συνέχεια θὰ δοῦμε ὅτι καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς φάσεις συνοδεύονται ἀπὸ κατάλληλη εὐχὴ μὲ ἔντονα ἐπικλητικὸ χαρακτηριστῆρα. Βάσει αὐτῆς τῆς καθορισμένης ἀλληλουχίας προκύπτει ὅτι ὁ ὅρος «προσφορά» ἀποτελεῖ συνώνυμο καὶ γιὰ τίς ὑπόλοιπες τελετουργικὲς πράξεις, δηλαδή γιὰ τὴν Πρόθεση, τὴν Προσκομιδὴ καὶ τὴν Ἀναφορὰ, κάτι πὺ διακρίνεται στὶς εὐχές, οἱ ὁποῖες συνοδεύουν τίς πράξεις αὐτές. Στὴν Εὐχὴ τῆς Προθέσεως ἐκφωνοῦνται τὰ ἑξῆς: «Ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν ... μνημόνευσον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, τῶν προσενεγκόντων καὶ δι' οὓς προσήγαγον». Στὴν Εὐχὴ τῆς Προσκομιδῆς: «Κύριος ὁ Θεός ὁ Παντοκράτωρ ... καὶ ἰκάνωσον ἡμᾶς προσενεγκεῖν σοὶ δῶρά τε καὶ θυσίας πνευματικὰς». Τέλος, στὴν Εὐχὴ τῆς Ἀναφορᾶς: «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέροντες» καὶ «Ἔτι προσφερόμεν σοι».

Ἔστερα ἀπὸ μία πὺ προσεκτικὴ προσέγγιση τοῦ κειμένου τῶν Θεῶν Λειτουργιῶν τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ὅρος «ἀναφορὰ», ἂν καὶ σαφῶς τονισμένος, δὲν χρησιμοποιεῖται συχνά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο προαναφερθέντα παραδείγματα, ἡ λέξη «ἀναφορὰ» δὲν ἀπαντᾷ στὴν εὐχὴ, τὴν ὁποία ὀνομάζουμε «τῆς Ἀναφορᾶς». Ἀντ' αὐτῆς, τὴν ἐξέχουσα θέση καταλαμβάνει τὸ οὐσιαστικὸ «προσφορά» καὶ τὸ ῥῆμα «προσφέρω», ὅπως στὰ ἑξῆς παραδείγματα: «Ἔτι προσφερόμεν σοι...», «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέροντες...», «Ἐπὲρ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων...». Τί σημαίνει αὐτό;

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ νεώτερη πράξη ἀνύψωσης τῶν Τιμίων Δώρων ἀπὸ τὸν Διάκονο ἢ, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς πράξης τῶν Ἑλληνοφώνων Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο ἢ τὸν προεξάρχοντα Πρεσβύτερο, προέκυψε ἀπὸ ἀνάγκη νὰ τοπιστεῖ ἐκεῖνο πὺ δὲν ὑπάρχει στὸ κείμενο. Ὁ Διάκονος ἢ Πρεσβύτερος ἀνυψῶνουν τὰ Τίμια Δῶρα, κάτι πὺ δηλώνει τὴν Ἀναφορὰ, τὴν ὁποία συνοδεύουν

7. Βλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, ὀ.π., 17.

τὰ λόγια: «Τὰ σὰ ἐκ τῶν Σῶν...». Ἡ συγκεκριμένη πράξις, ἂν καὶ περιττή⁸, εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ κατανοητὴ μόνο ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι οἱ ὄροι «προσφορά» καὶ «ἀναφορά» εἶναι συνώνυμοι.

Ὅφείλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι δὲν θεωροῦμε οὔτε αὐτὴν τὴν ἀπάντησις ἱκανοποιητικὴ, παρόλο πὺν δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία ὅτι στὶς περισσότερες τῶν περιπτώσεων οἱ ὄροι αὐτοὶ εἶναι συνώνυμοι.

Ἐκεῖνο πὺν συχνὰ δυσχεραίνει ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀναζήτησις τῆς ἐπίλυσις αὐτοῦ τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ἀναπαρασταθοῦν τὰ σωτηριώδη γεγονότα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἀναμφιβόλως, μία τέτοια ἀνάγκη δὲν εἶναι προῖον μιᾶς προσωπικῆς θεώρησις τῆς Θείας Λειτουργίας. Εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὴ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ ἀποκάλυψις (Καβάσιλας) ἢ φανέρωσις (Ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος)⁹ τῆς ὅλης οἰκονομίας τῆς σωτηρίας, ὄχι ὅμως ὡς μία ἱστορικὴ παράστασις πὺν νὰ ἀναπαράγει τὴν οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, ὅπως τονίζει ὁ Ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, ἀποτελεῖ «τὸ λειτουργικὰ ἐνεργούμενο, τελούμενο καὶ προγευόμενο ἐσχατολογικὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του»¹⁰. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας

8. Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος δὲν συνίσταται στὸ ποιὸς πρέπει νὰ σηκῶνται τὰ Τίμια Δῶρα, δηλαδὴ Πρεσβύτερος ἢ Διάκονος, ἀλλὰ ἐὰν γενικὰ πρέπει νὰ σηκῶνται. Ἡ πράξις αὐτὴ πὺν συνοδεύεται μὲ ἐκφώνησις τῶν λόγων «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν...» δὲν ἀπαντᾶ σὲ κανένα χειρόγραφο Εὐχολόγιο, ἐκτὸς σὲ δύο σλαβικά, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὴ γαλλικὴ καὶ τὴν ἀγγλικὴ μετάφρασις: *Liturgie de S. Jean Chrysostome traduit d'après l'original slavon et rectifiée sur l'original Grec*. Paris. Dumont, Libraire – Éditeur. Palais – Royal 88 (1843) καὶ JOHN GLEN KING, *The rites and ceremonies of the Greek Church in Russia*, London MDCCCLXXII, ἀντίστοιχα. Βλ. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, ²1982, 110. Σὲ ὀρισμένα παλαιὰ χειρόγραφα παρατίθεται ἡ ἑξῆς ὁδηγία: «Καὶ ὅταν ἐκφωνῇ τὸ Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, ὡσαύτως δεικνύουσιν ἀμφοτέροι, ὅτε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, τὰ ἅγια (*Ἡ Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας*, Μονὴ Παντελεήμονος, 627-770, ἀπὸ τὸν 14ο αἰ. «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν... Λεγομένης δὲ τῆς ἐκφωνήσεως ταύτης, ὡσανεὶ ἐπιδείκνυσιν ὁ ἱερεὺς τὰ ἅγια τῇ δεξιᾷ χειρὶ» (*Εὐχολόγιον*, Μονὴ Παντελεήμονος, 986, ἀπὸ τὸν 15ο αἰ.) «Καὶ ἀφοῦ ἐκφωνήσῃ *Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν...* καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο δεῖξει καὶ τὸν ἅγιον δίσκον καὶ τὸ ἅγιον ποτήριον, ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος...» (*Ἱερατικὸ τοῦ Μπόζνιτσαρ Βούκοβιτς*, τὸ ἔτος 1554, μετάφρασις: Α. Jevtic, *Hristos Nova Pasha* (tom 1), Beograd-Trebinje 2007, 509). Στὶς ἑλληνόφωνες Ἐκκλησίες, ἡ ἐκφώνησις «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν» μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου προσαρμόστηκε στὴν πράξις ἀνύψωσις τῶν Τιμίων Δώρων, ἀφοῦ ἡ μετοχὴ τοῦ ἐνεστώτα «(σοὶ) προσφέροντες» ἄλλαξε ρηματικὸ τύπον τοῦ ἐνεστώτα «(σοὶ) προσφερόμεν» Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, ΑΛΑ, Β', Ἀθήνα 1989, 136-141.

9. Α. JEVTIC, *Od Otkrovenja do Carstva Nebeskog*, Ostrog 2010, 279.

10. ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, «Ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς θείας Λατρείας», στί: ΕΡ. ΑΤΑΝΑΣΙΕ JEVTIC, *Hristos Nova Pasha*, (tom 3), Beograd-Trebinje 2008, 462.

ἐκφράζεται στίς ἀκόλουθες φράσεις: «Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Τάφου, τῆς τριημέρου Ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς Ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν Καθέδρας, τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν Παρουσίας». Μὲ ἄλλα λόγια, Τοῦ προσφέρουμε αὐτὰ τὰ Δῶρα γιὰ ὅλα αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται στὴν εὐχή¹¹.

Ἐὰν ἀπλοποιήσουμε τὰ πράγματα καὶ ἐπικαλεστοῦμε τὶς συνηθισμένες συμβολικὲς ἐρμηνεῖες τῆς Θείας Λειτουργίας ποὺ ἀρχίζουν νὰ γίνονται πιὸ ἔντονεσ ἀπὸ τὸν 11^{ον} αἰῶνα καὶ μετὰ¹², καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες οἱ τελετουργικὲς πράξεις ἀναπαριστοῦν γεγονότα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, διαπιστώνουμε τὰ ἑξῆς:

α) Τὰ Δῶρα ἔρχονται στὴν ἐκκλησία καὶ ὁ ἱερέας τὰ προσκομίζει (Πρόθεση), πράξη ποὺ δηλώνει τὴ σωτήρια θυσία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ προετοιμασία τῶν Τιμίων Δώρων στὴν Πρόθεση συνοδεύεται μὲ τὰ ἑξῆς λόγια: «Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη» (Ψαλμ. 53:7), «Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ» (Ψαλμ. 53:7), «Θύεται ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ...», «Εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγγη τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε» (Ἰω. 19:34). Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανίστηκε ἡ τάση νὰ προσδοθεῖ στὴν Πρόθεση καὶ ὁ συμβολισμὸς τῆς Ἐνσάρκωσης τοῦ Θείου Λόγου ποὺ δηλώνεται μὲ τὴν ἐκφώνηση τῆς ἑξῆς φράσης ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο κατὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ ἀστερισκοῦ στὸ δισκάριο: «Ἐλθὼν ὁ ἀστὴρ ἔστη ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον κείμενον» (Ματθ. 2:9-10)¹³.

11. «Καὶ ἐστὶν ἡ πᾶσα μυσταγωγία καθάπερ τις εἰκὼν μίᾳ ἐνὸς σώματος τῆς τοῦ Σωτῆρος πολιτείας, πάντα αὐτῆς τὰ μέρη ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα τάξιν καὶ ἀρμονίαν ὑπ' ὄψιν ἄγουσα» (ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν Α΄*, 7, ΕΠΕ 22, 36). «Σὲ αὐτὴν τὴν εὐχὴ τῆς Θείας Λειτουργίας, τὸ παρελθόν, ὁ ἐνεστώτας καὶ τὸ μέλλον βιώνονται ὡς ἓνα λειτουργικὸ παρόν, «τώρα καὶ σήμερα». Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ Ἐκκλησία βιώνει στὴν Λειτουργία τὴν κτίση τοῦ κόσμου, πώση καὶ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου, τὸν θάνατο καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, τὴν Πρῶτη καὶ τὴν Δευτέρα Παρουσία του, καθὼς καὶ τὴν μέλλουσα Βασιλεία του ὡς ἓνα εὐχαριστιακὸ γεγονός, ἐπειδὴ τὸ κέντρο καὶ τὸ περιεχόμενον ὄλων αὐτῶν εἶναι ὁ Χριστός» (ΕΡ. ΑΤΑΝΑΣΙΕ ΙΕΥΤΙΣ, ὅ.π., 363). «Ὅλα αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται ἐπανάληπτα, δηλαδὴ φανερόντα μυσταγωγικὰ στὴν Θεῖα Λειτουργία μὲ τὴν δύναμη καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (ΕΡ. ΑΤΑΝΑΣΙΕ ΙΕΥΤΙΣ, ὅ.π., 275).

12. Πρβλ. Χ-Γ ΣΟΥΛΤΣ, *Ἡ Βυζαντινὴ Λειτουργία*, Ἀθήνα 1980, 70.

13. Πρβλ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, ὅ.π., 245. Στὶς ἐλληνοφώνες Ἐκκλησίες ἡ τάση αὐτὴ τονίζεται ἀκόμη περισσότερο μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ τροπαρίου «Ἐτοιμάζου Βηθλεέμ» καὶ τῆς ἀπόλυσης τῶν Χριστουγέννων «Ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεὶς καὶ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεὶς...» στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῆς Προσκομιδῆς, ἀντίστοιχα.

β) Ὑστερα Πρεσβύτεροι ἢ Διάκονοι προσκομίζουν τὰ Δῶρα καὶ τὰ ἀποθέτουν στὴν Προσκομιδὴ, πράξη πού συμβολίζει τὸν ἐνταφιασμό τοῦ Χριστοῦ: «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ, ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν τὸ ἄχραντόν σου σῶμα ... ἐν μνήματι καινῷ κηδεύσας», «Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν Ἰδοῦ δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός...», «Ὡς ζωηφόρος, Χριστέ, ὁ τάφος σου, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως...».

γ) Ἀκολουθεῖ ἡ «Ἀναφορά», ὅταν ὁ Κύριος ἀποστέλλει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα Του καὶ μεταβάλλει τὰ Τιμία Δῶρα σὲ Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, πού δηλώνει τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ: «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι, προσκυνήσωμεν...», «ᾧ Πάσχα τὸ μέγα καὶ ἱερώτατον, Χριστέ». Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ τροπαρίου τῆς τρίτης ὥρας στὴ μέση τῆς Ἐπίκλησης¹⁴, μία πράξη πού εἶναι διαδεδομένη στὶς Σλαβόφωνες Ἐκκλησίες, αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Θείας Λειτουργίας παραπέμπει στὴν Πεντηκοστή: «Κύριε, ὁ τὸ Πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμψας, τοῦτο, Ἀγαθέ, μὴ ἀντανέλης ἀφ' ἡμῶν...».

δ) Τέλος, ὅλα τελειώνουν μὲ τὴ θεία κοινωνία ὄλων τῶν παρισταμένων πιστῶν, πού καὶ αὐτὴ ἀναπαριστᾷ τὴν Πεντηκοστή: «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον»¹⁵. Εἶναι προφανές ὅτι ἀπὸ τὴ σειρὰ τῶν τελετουργικῶν πράξεων πού φανερώνουν τὰ κυριότερα γεγονότα τῆς θείας Οἰκονομίας λείπει τὸ θέμα τῆς Ἀνάληψης¹⁶. Ἐπομένως, τὸ καίριο ἐρώτημα εἶναι τὸ ἐξῆς: Τί εἶναι ἡ «Ἀναφορά» ὡς κεντρικὸ τμῆμα τῆς Λειτουργίας;

Ἀσφαλῶς, τὸ σημαντικότερο γεγονός στὴ Θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ ὁ καθαγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα ἀντίληψη, ἐπιτελεῖται κατὰ τὴν ἐκφώνηση τῆς Ἐπίκλησης, ὅταν ὁ ἱερουργὸς παρακαλεῖ τὸν Θεὸ νὰ στείλει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα του «ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα Δῶρα ταῦτα». Αὐτὸ ἀναμφιβόλως σημαίνει τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ τὸ Σῶμα Του, τὸ ὁποῖο ἕως τώρα ἦταν νεκρὸ (ἄρτος καὶ οἶνος), ἀνασταίνεται μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ γίνεται ζωντανό (τὰ εὐχαριστιακὰ Δῶρα). Ἀκολουθεῖ ἡ μεσολαβητικὴ προσευχή (τὰ Δίπτυχα), μὲ τὴν ὁποία ὀλοκληρῶνεται ἡ

14. Περισσότερα γιὰ τὸ τροπάριο τῆς Γ' Ὁρας, βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΚΡΕΤΤΑ, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς*, Θεσσαλονίκη 2004, 72-75.

15. Στὴ Θεία Λειτουργία δὲν ἔχουμε μόνο τὴν παρότρυνση πρὸς τὴν ἀναπαράσταση τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴν σωτηριώδη ἱστορία μὲσω συμβολικῶν παραστάσεων ἢ θεωριῶν, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας τῶν γεγονότων αὐτῶν μὲσω τῆς θείας κοινωνίας.

16. Στὴν ἀπόθεση τῶν Τιμίων Δώρων στὴν Ἁγία Τράπεζα ὁ Θεόδωρος Ἀνδίδων βλέπει μετὰξὺ ἄλλων καὶ τὸν συμβολισμό τῆς Ἀνάληψης. Βλ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΙΔΩΝ, ὁ.π., 441C.

Ἀναφορά. Συνεπῶς, δὲν εἶναι δυνατό νὰ βροῦμε κάποια πράξη ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴν Ἀνάληψη. Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ρητῆς ἀναφορᾶς στὴν Ἀνάληψη ἦταν ἡ αἰτία ποὺ μετέπειτα εἰσήχθη ὁ ψαλμικός στίχος: «ὕψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου» (Ψαλμ. 56:6, 12 καὶ 107:6), ἐνῶ σὲ ὀρισμένα χειρόγραφα Εὐχολόγια ἀπὸ τοὺς 17^ο καὶ 18^ο αἰ.¹⁷ προστέθηκε ὁ στίχος: «Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῶ...» (Ψαλμ. 46:6) ποὺ ἐκφωνεῖ ὁ ἱερέας κατὰ τὴ θυμίαση τῶν ἐναπομεινάντων Ἁγίων Δώρων μετὰ ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν πιστῶν.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ φθάνουμε στὸ ἐξῆς δίλημμα: ἐὰν οἱ λειτουργιολόγοι ποὺ κάνουν διάκριση μεταξὺ τῶν λεγομένων «πρὸς τὰ πάνω» (ascendentes) καὶ «πρὸς τὰ κάτω» (descendentes) Ἐπικλήσεων, δηλαδή τῆς Ἐπίκλησης καὶ τῆς προ-ἐπίκλησης, συμβάλλουν στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος ἢ μήπως προκαλοῦν ἐπιπρόσθετη σύγχυση; Στὶς Λειτουργίες, στὶς ὁποῖες γίνεται ἐπίκληση πρὸς τὸν Θεὸ νὰ ἀποστείλει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στὰ Δῶρα καὶ νὰ τὰ μεταβάλει σὲ Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, ἡ Ἐπίκληση χαρακτηρίζεται ὡς descendentes, ἐνῶ σὲ ἄλλες Λειτουργίες, ὅπου ἡ εὐχὴ ἀπευθύνεται στὸν Θεὸ νὰ δεχθεῖ τὰ Δῶρα στὸ ἐπουράνιο τοῦ θυσιαστήριου¹⁸, ἡ Ἐπίκληση ὀνομάζεται ascendentes.

Ἐὰν, σύμφωνα μὲ τὸν ἰσχύοντα συμβολισμό, ὁ καθαγιασμός τῶν Δώρων μὲ τὴν Ἐπίκληση «πρὸς τὰ κάτω – καταβαίνουσα» (descendentes) φανερώνει τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, μήπως ἡ ascendentes (ἡ ἀναβαίνουσα – πρὸς τὰ ἄνω) Ἐπίκληση παραπέμπει στὴν Ἀνάληψη; Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται παράξενο, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ στιγμή τῆς ἀναφορᾶς τῶν Τιμίων Δώρων στὸ ἐπουράνιο θυσιαστήριο ἐκφράζεται μὲ τὸν πλέον χαρακτηριστικὸ τρόπο στὸν ἀρχαῖο Ρωμαῖκὸ κανόνα: «Σὲ παρακαλοῦμε ἐνθέρμως, παντοδύναμε Θεέ, τὰ χέρια τοῦ Ἁγίου σου Ἀγγέλου νὰ προσφέρουν αὐτὰ τὰ Δῶρα στὸ ἐπουράνιο θυσιαστήριό Σου, ἐνώπιον τῆς Θείας Μεγαλειότητάς Σου...»¹⁹.

Ἡ (ascendentes) ἐπίκληση «πρὸς τὰ πάνω» δὲν χαρακτηρίζει μόνον τὸν Ρωμαῖκὸ κανόνα, ὅπως συνήθως θεωρεῖται, ἀλλὰ ἀπαντᾷ σὲ πολλὲς ἄλλες Ἀναφορές, τόσο τῆς δυτικῆς ὅσο καὶ τῆς ἀνατολικῆς λειτουργικῆς οἰκογένειας. Μὴ

17. Βλ. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, ὅ.π., 151.

18. Ρωμαῖκὸς κανὼν: «Supplices te rogámus...».

19. Ἀντιθέμενος στὴν ἄποψη «κάποιων Λατίνων», οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονταν ὅτι δὲν χρειάζεται καμία προσευχὴ πάνω στὰ Δῶρα μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκφώνηση τῶν ἰδρυτικῶν λόγων, ἐπειδὴ μὲ αὐτὰ ἐπιτελεῖται ἡ μεταβολή, ὁ Καβάσιλας ἐπισημαίνει ὅτι ἡ μεταβολὴ τῶν Δώρων στὴ Λατινικὴ Λειτουργία συμβαίνει μὲ τὴν ἀνάγνωση τῆς εὐχῆς: Supplices te rogámus... Βλ. Ν. ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὅ.π., 156.

σκοπεύοντας να εισέλθουμε σε μία λεπτομερή ανάλυση της Ἐπίκλησης σε αὐτὲς τὶς Ἀναφορές, στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ παραθέσουμε ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν ἀνατολικῶν Λειτουργιῶν πὺν εἶναι δυνατὸ νὰ συσχετιστοῦν μετὴν (ascendentes) ἐπίκληση «πρὸς τὰ πάνω»:

Ἀναφορὰ τῆς Διαθήκης (Testamentum Domini nostri Jesu Christi): «... Ἐνθυμούμενοι τὸν θάνατό Σου καὶ τὴν Ἀνάσταση, Σοῦ προσφέρουμε τὸν ἄρτο καὶ τὸ ποτήριο, ἀναφέροντας τὴν εὐχαριστία σὲ Σένα ... Σοῦ προσφέρουμε τὴν εὐχαριστία, Ἁγία Τριάδα ... Κύριε Ἅγιε Πνεῦμα, ἀνύψωσε τὸ πῶμα καὶ τὴν τροφή αὐτὴ πρὸς τὴν ἀγιοςύνη Σου...»²⁰.

Μεσολαβητικὴ προσευχὴ τοῦ Σεραπίωνος Θμούεως: «Δέξι δὲ καὶ τὴν εὐχαριστίαν τοῦ λαοῦ Σου...»²¹.

Εὐχὴ πρὶν ἀπὸ τὴ Θεία Κοινωνία τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας (Κατηχητικὴ ὁμιλία 21): «Τότε ὁ ἀρχιερέας τελειώνει τὴν εὐχὴ προκειμένου νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ θυσία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ κατεβεῖ σὲ ὅλους ἐμᾶς ἢ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»²².

Στὴ Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἀνάμνηση: «Προσφερόμεν Σοι, τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο ... καὶ ἀξιοῦμέν Σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν Σου». Ἐκτενὴς μετὰ ἀπὸ τὴν Ἀναφορὰ: «Καὶ ὑπὲρ τοῦ δώρου τοῦ προσκομισθέντος Κυριῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ ἀγαθὸς Θεὸς προσδέξῃται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας»²³.

Στὴ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Ἰακώβου, ἡ εὐχὴ πρὶν ἀπὸ τὸ «Πάτερ ἡμῶν»: «Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ... τὰ μὲν προσενεχθέντα Σοι δῶρα, δόγματα, καρπώματα, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας προσεδέξω»²⁴.

Στὴ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ἡ εὐχὴ μετὰ ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐκτενὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Καὶ

20. EPHREM RAHMANI, *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, Mainz 1899, 139.

21. «Εὐχὴ Προσφόρου Σεραπίωνος Ἐπισκόπου (1)», ἐκδ. Rodopoulos, *The Sacramentary of Serapion*, Thessaloniki 1967, 126.

22. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΟΨΟΥΕΣΤΙΑΣ, *Katehetske homilije*, ἐκδ. T. Tenšek, Zagreb 2004, 178-179.

23. «Constit. Apost. Lib. VIII, Cap. XII-XIV», στὸ: HAMMOND, C.E., BRIGHTMAN, F.E., 2006, 97-98.

24. «Liturgia Sancti Jacobi graecorum, XVIe», στὸ: HAMMOND, C.E., BRIGHTMAN, F.E., 2006, 129.

δὸς ἡμῖν, Κύριε, εὐπρόσδεκτον γενέσθαι τὴν προσφορὰν ἡμῶν, ἡγιασμένην ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ...»²⁵.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ αἰτήσεις στὶς ἐκτενεῖς τῶν Λειτουργιῶν τῶν Χρυσοστόμου, Βασιλείου καὶ Ἰακώβου στὸ ἴδιο αὐτὸ σημεῖο περιέχουν σχεδὸν τὴν ἴδια εὐχή: «Ἐπεὶ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἀγιασθέντων τιμίων δώρων..., ὅπως ὁ φιλόφρων Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος αὐτὰ εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμήν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικαταπέμψῃ ἡμῖν τὴν θείαν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Στὴ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, στὴν εὐχή μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκτενή, ἀναφέρεται ρητά: «Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώξιν, Σὺ ἡμᾶς δίδασκον... ὁ προσδεξάμενος τὰ δῶρα ταῦτα, καθάρισον ἡμᾶς...». Ἡ μόνη διαφορὰ συνίσταται στὸν χρόνον τοῦ ρήματος «προσδεξάμενος», ποῦ σημαίνει ὅτι τὰ Τίμα Δῶρα ἔχουν ἤδη γίνει δεκτὰ στὸ «ὑπερουράνιον θυσιαστήριον»²⁶.

Τελικὰ, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ κάθε μία ἀπὸ τίς «τρεῖς» φάσεις τῆς Προσφορᾶς τῶν Δώρων συνοδεύεται ἀπὸ τὴ δική της ἐπίκληση, συγκεκριμένα μὲ δύο ἐπίκλησεις «πρὸς τὰ πάνω» (ascendentes) καὶ μία «πρὸς τὰ κάτω» (descendentes). Ἔτσι ἔχουμε τὴν ἐπίκληση τῆς Προθέσεως: «Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον, τὴν τροφήν τοῦ παντός κόσμου, τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξαποστείλας... Αὐτὸς εὐλόγησον τὴν Πρόθεσιν ταύτην καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον»²⁷. μετὰ ἀπὸ

25. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΑΗ (ἐπιμ.), «Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου», 1979, 54. Ἐπίσης, στὴν Κοπτική Λειτουργία ἡ εὐχή πρὶν ἀπὸ τὴν Θεία Κοινωνία ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐπιβλεψάτω ὁ Υἱός Σου ἐπὶ τὴν προσφορὰν ταύτην καὶ ἀποδεχθῆτω εὐαρέστως ταύτην...» (ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ, *Αἱ ἀρχαιότατα καὶ αἱ σύγχρονοι Λειτουργίαι* [Λειτουργικὰ Βλατάδων 4], Θεσσαλονίκη 2001, 669).

26. Ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου τοῦ ρήματος, μὲ τὴ μετοχὴ τοῦ ἀορίστου «προσδεξάμενος» στὶς Λειτουργίες τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, καθὼς καὶ στὴν Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ ἡγιασμένα Δῶρα ἀναφέρθηκαν στὸ «ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον θυσιαστήριον», διότι, ὅπως λέγει ὁ Καβάσιλας, «Ὁ δὲ Θεὸς ταῦτα τὰ δῶρα οὕτως οἰκειοῦται, ὥστε αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα ποιεῖται τοῦ Μονογενοῦς» (Ν. ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, ΜΗ΄4, ΕΠΕ 22,222).

27. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ἡ εὐχή, τὴν ὁποία ὁ ἱερέας διαβάζει στὴν Πρόθεση κατὰ τὴν ἐξαγωγή τῆς μερίδος τῆς Θεοτόκου: «...ἦς ταῖς πρεσβείαις πρόσδεξαι Κύριε τὴν θυσίαν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον». Μία ἀπὸ τίς παλαιότερες ἀναφορὲς σὲ αὐτὴν τὴν εὐχή ἀπαντᾷ στὸ Εὐχολόγιον τῆς Μονῆς Παντελεήμονος Νο. 770(49) ἀπὸ τὸν 14° αἰ. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον προκαλεῖ ἡ συλλογὴ χειρόγραφων Εὐχολογίων τῆς περιόδου ἀπὸ τὸν 13° ἕως τὸν 18° αἰ., στὰ ὁποῖα ἡ Λειτουργία τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἢ τῶν Προηγιασμένων Δώρων, ὅπως τὴν ὀνομάζουμε σήμερα, περιέχει τὴν Εὐχὴ τῆς Προθέσεως ποῦ διαβάζεται κατὰ τὴν ἐξαγωγή τοῦ

τήν επίκληση τῆς Προσκομιδῆς: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κτίσας ἡμᾶς καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην ... ἦν προσδεξάμενος εἰς τὸ ἅγιον, ὑπερουράνιον καὶ νοερόν Σου θυσιαστήριον εἰς ὁσμήν εὐωδίας, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος. Ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ ἔπιδε ἐπὶ τὴν λατρείαν ἡμῶν ταύτην, καὶ πρόσδεξαι αὐτήν, ὡς προσεδέξω Ἄβελ τὰ δῶρα, Νῶε τὰς θυσίας ... οὕτω καὶ ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν πρόσδεξαι τὰ Δῶρα ταῦτα» καὶ στὸ τέλος τῆς ἐπίκλησης τῆς Ἀναφορᾶς: «Ἐτι προσφέρομέν Σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν ... κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα».

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα προκύπτουν δύο πιθανὲς λύσεις πρὸς διευκρίνιση τῶν ὑπαρχουσῶν ἀποριῶν:

Πρῶτον, ἐπικαλούμενοι τὴν παλαιότερη ἐκδοχὴ τῆς Ἀντιοχειανῆς Λειτουργίας, ἡ ὁποία βρίσκεται στὴ βάση τοῦ Βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ τύπου, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι ἡ προαναφερθεῖσα ἐκτενής – «Ἐπεὶ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων τιμίων δώρων» – ἀκολουθοῦνταν ἀπὸ μία εὐχὴ ποὺ περιεῖχε (ascendentes) ἐπίκληση «πρὸς τὰ πάνω», ἐπειδὴ μόνο σὲ μία τέτοια περίπτωσις ἔχει νόημα νὰ βρίσκεται σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ἡ εὐχὴ αὐτὴ εἴτε ἔχει φθάσει σὲ ἡμᾶς σὲ συντομευμένη μορφή, εἴτε ἔχει ἐκπέσει ὀριστικὰ ἀπὸ τὴ χρήση. Καὶ στίς τρεῖς Βυζαντινὲς Λειτουργίες, δηλαδὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, καθὼς καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ἔχει ἀλλάξει ὁ χρόνος τοῦ ρήματος καὶ ἡ εὐχὴ ἐξέπεσε ἐξαιτίας ἐπικράτησης τῆς (descendentes) ἐπίκλησης «πρὸς τὰ κάτω», στὴν ὁποία ἐπέμειναν στὴν Ἀνατολή,

Ἄμνου ἀπὸ τὸ Ἄρτοφόριον καὶ τὴν ἀπόθεσίν του στὸν δίσκο. Ἡ εὐχὴ αὐτὴ, μὲ ὀρισμένες παραλλαγές, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Εὐχὴ τῆς προθέσεως: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ὑποδείξας ἡμῖν ὁδοὺς σωτηρίας, σὺ ἰκάνωσον ἡμᾶς προσενεγκεῖν σοι θυσίαν...», [Φιλοθέου 177 ἀπὸ τὸ 1332 καὶ Φιλοθέου 164 (15^{ος}-16^{ος} αἰ.)...]. Ἄλλη ἐκδοχὴ τῆς: «Ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ὑποδείξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦτο τῆς σωτηρίας μυστήριον, Σὺ ἰκάνωσον ἡμᾶς προσφέρειν σοι θυσίας ἀναιμάκτους, θυσίαν προηγιασμένην εἰσδέξαι...» [Πάμμος 709 ἀπὸ τὸ 1260, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος 2086 Φιλοθέου 177 (14^{ος} αἰ.) Paris gr. 324 (14^{ος}-15^{ος} αἰ.) Κωνσταντινίου 19 (20) Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος 661 (15^{ος} αἰ.) Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος 757, 761, 767, 802 (16^{ος} αἰ.)...]. Σχετικὰ μὲ τὰ προαναφερθέντα, ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ ὁδηγία στὸ Εὐχολόγιον 968 τῆς Μονῆς Σινᾶ ἀπὸ τὸ 1426 ποὺ ὀρίζει ὅτι ἀκόμα καὶ ἂν ὑπάρχει ἡ Εὐχὴ τῆς Προθέσεως δὲν πρέπει νὰ διαβάζεται, ἀλλὰ μόνο «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν..., ἐπειδὴ τὰ Δῶρα εἶναι προηγιασμένα καὶ ἡ θυσία τετελεσμένη». Σύμφωνα μὲ τὸν Δ. Μωραΐτη, ἡ Εὐχὴ τῆς Προθέσεως ἀποτελεῖ καινούργια παρεμβολή, ἡ ὁποία εἰσήχθη ὑπὸ τὴν ἐπίδραση ἄλλων Λειτουργιῶν (ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΩΡΑΪΤΟΥ, *Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων*, Θεσσαλονίκη 1955, 44). Περισσότερα γιὰ τὴν Εὐχὴ τῆς Προθέσεως, βλ. ΝΙΚΟΛΑΪ USPENSKI, *Izabrana liturgicka dela*, Sibenik 2008, 205-206.

ειδικά από τα τέλη του 2^{ου} αιώνα²⁸ ή μετακινήθηκε σε άλλο σημείο (στην Προσκομιδή ή μετά από τη Μεγάλη Εΐσοδο).

Δεύτερον, η επικράτηση της λεγόμενης (descendentes) επίκλησης «πρός τα κάτω» στις ανατολικές Αναφορές είχε ως συνέπεια «ή αναφορά των Δώρων» να τοποθετηθεί πριν από τον αγιασμό τους, δηλαδή πριν από την καθορισμένη έναρξη της Αναφοράς, συγκεκριμένα στη λεγόμενη Εύχη της Προσκομιδής μετά από την απόθεση των Τιμίων Δώρων στο θυσιαστήριο, και πριν από το Σύμβολο της Πίστεως, που οι λειτουργιολόγοι ονομάζουν προ-επίκληση: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ... Πρόσδεξι [τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν] εἰς τὸ ἅγιον, ὑπερουράνιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος ... καὶ πρόσδεξι αὐτήν, ὡς προσεδέξω Ἄβελ τὰ δῶρα ... οὕτω καὶ ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν πρόσδεξι τὰ δῶρα ταῦτα, ἐν τῇ χρηστότητί σου, Κύριε». Ἐὰν στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν πρόκειται γιὰ μετακίνηση τῆς εὐχῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς θέσης πρὶν ἀπὸ τὴν Θεία Κοινωνία, τότε ἡ αἴτηση ἀπὸ τὴν ἐκτενῆ μετὰ ἀπὸ τὴν Ἀναφορὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀφορᾷ σὲ αὐτὴν τὴν εὐχή, δηλαδή σὲ ὅλη τὴν εὐχή τῆς Ἀναφοράς²⁹. Γιὰ τὶς ὁμοιότητες ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, δὲν χρειάζεται νὰ ἀναφερόμαστε ξεχωριστὰ σὲ αὐτό. Ἡ εὐχή τῆς Πρόθεσης στὴ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἐπίσης ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσή μας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια εὐχή, ἡ ὁποία στὶς Λειτουργίες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου βρίσκεται στὸ τέλος τῆς Προσκομιδῆς: «Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον, τὴν τροφήν τοῦ παντὸς κόσμου, τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξαποστείλας... Αὐτὸς εὐλόγησον τὴν Πρόθεσιν ταύτην καὶ πρόσδεξι αὐτήν εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον».

Ἡ ἀρχαιότητα τῆς Λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, καθὼς καὶ ἡ σχετικὴ καινοτομία τῆς μετακίνησης τῆς Προσκομιδῆς στὶς Βυζαντινὲς Λειτουργίες σὲ χρονικὸ σημεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν έναρξη τῆς Λειτουργίας, μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι ἡ ἀρχικὴ προ-επίκληση, δηλαδή ἡ Εὐχή τῆς Προθέσεως

28. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪ USPENSKI, *Anafora*, Vrsac 2002, 66-83.

29. «Τούτου χάριν οἱ παρ' ἡμῖν ἱερεῖς, μετὰ τὸ εὐξασθαι τοῖς δώροις τὴν εἰς τὸ θεῖον σῶμα καὶ αἷμα μεταβολὴν, μνησθέντες τοῦ ὑπερουραίου θυσιαστηρίου, οὐκ ἔτι εὐχονται εἰς αὐτὸ ἀνενεχθῆναι τὰ δῶρα (ἀλλ' ὡς ἤδη ἀνενεχθέντων ἐκεῖ καὶ προσδεχθέντων εὐχονται ἀντικαταπεμφθῆναι ἡμῖν τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. <Εὐξώμεθα, φησί, ὑπὲρ τῶν ἁγιασθέντων δώρων>. Ἵνα ἁγιασθῆ; Οὐδαμῶς· ἡγίασαι γάρ· ἀλλ' ἵνα ἁγιαστικά ἡμῖν γένωνται, ἵνα ὁ ἁγιάσας αὐτὰ Θεὸς καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῶν ἁγιάσῃ» (Ν. ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν Θείαν Λειτουργίαν*, ΛΑ' 11, ΕΠΕ 22, 162).

«Ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον», μετατέθηκε στὴ σημερινή της θέση μαζί με τὴν Προσκομιδή, ἐνῶ στὴ θέση της μετατέθηκε ἡ ἐλαφρῶς τροποποιημένη εὐχή πρὶν ἀπὸ τὸ Πάτερ ἡμῶν: «Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ κτίσας ἡμᾶς καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην...»³⁰, μετὰ τὴν ὁποία οὐσιαστικά τελειώνει ἡ Ἀναφορά.

Ἡ εὐχή τῆς Προσκομιδῆς στὴ Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀποτελεῖ κλειδί γιὰ τὴ λύση τοῦ προβλήματός μας. Ἡ βυζαντινὴ κατανόηση τῆς Λειτουργίας καὶ ὄσων τελοῦνται σὲ αὐτὴν φαίνεται σὰν νὰ ἀκολουθεῖ μία διαφορετικὴ λογικὴ ἀπὸ ἐκείνη πού ἀπαντᾷ σὲ ὀρισμένες ἄλλες Λειτουργίες τῆς Δύσης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Θεωρώντας ὅτι ἡ Εὐχαριστία ἀποτελεῖ τὸ γεγονός τῆς Ἐκκλησίας³¹ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι δέχεται ὅτι δὲν ὑπάρχει Εὐχαριστία χωρὶς τὴν Ἐκκλησία, οὔτε Ἐκκλησία χωρὶς τὴν Εὐχαριστία. Συνήθως τονίζεται ἰδιαίτερα ὅτι ὁλόκληρη ἡ Θεία Λειτουργία ἔχει ἐπικλητικὸ χαρακτήρα καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀρχίζει μετὰ ἐπίκληση: «Εἰρήνη πᾶσι – Καὶ τῷ πνεύματί σου»³², καὶ τελειώνει: «Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν». Ἡ ἀρχικὴ καὶ ἡ τελικὴ αὐτὴ ἐκφώνηση συγκροτεῖ τὸν λαὸ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Κοινότητα καὶ στὸ τέλος ἀποστέλλει στὸν κόσμον τὰ καθαγιασμένα Δῶρα τῆς Ἐκκλησίας ὡς πηγὴ ἁγιασμοῦ. Ὑπὸ τὸ φῶς μίας

30. Τὸ περιεχόμενο τῆς Εὐχῆς τῆς ἀναφορᾶς στὴ Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἔχει στὴ σημερινή της μορφή πρόδηλο προπροαριστικὸ χαρακτήρα, πού θὰ ταιρίαζε περισσότερο στὴν εὐχή πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἀναφορᾶς: «πρόσδεξα ἡμᾶς προσεγγίζοντας τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ... ἵνα γενώμεθα ἄξιοι τοῦ προσφέρειν σοι... ἵνα, καταξιωθέντες λειτουργεῖν ἀμέμπως τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ».

31. Γιὰ τὴν σχέση τῆς Εὐχαριστίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, βλ.: ARHIMANDRIT JUSTIN POPOVIC, *Dogmatika* (tom III), Beograd 1978, 567-568.

32. «ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν» (Ἰω. 15:26 καὶ Ἰω. 14:27) «Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὃ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν» (Πρὸς Ἐφεσίους 2:14). Ἄλλωστε, ἡ ἴδια ἡ Ἀναφορά ἀρχίζει μετὰ τὴν ἐκφώνηση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἐπεξεργασία αὐτοῦ τοῦ στίχου: «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν». Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ ἐν λόγῳ λειτουργικὸς χαιρετισμὸς ἔχει καίρια σημασία γιὰ τὴν τέλεση τῶν Ἁγίων Μυστηρίων, ἐπισημαίνοντας ὅτι ὁ Ἱερούργος «οὐ πρότερον ἀπτεται τῶν προκειμένων ἕως ἄν ὑμῖν αὐτὸς ἐπεύξηται τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου χάριν, καὶ ὑμεῖς ἐπιφθέγησθε αὐτῷ, <Καὶ τῷ Πνεύματί σου>... ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ὁ παρὼν πρᾶττει... ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις...» (ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, Ὁμιλία Α'*, ΕΠΕ36, 312). Ὁ ἴδιος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ὑπογραμμίζει σὲ ἕνα ἄλλο σημεῖο ὅτι ἡ εἰρήνη αὐτὴ «ἐκείνου (Χριστοῦ) τύπος ἐστίν, καὶ δεῖ μετὰ πάσης αὐτὸν δέχεσθαι προθυμίας, τῇ γνώμῃ πρὸ τῆς προπέξεως» (*Ὁμιλία ΑΒ'* 6, ΕΠΕ 10, 400).

τέτοιας κατανόησης τῆς Λειτουργίας, τὸ ζήτημα τοῦ χαρακτηῖρα τῆς Ἐπίκλησης, καθὼς καὶ ἡ στιγμή τῆς μεταβολῆς τῶν Τιμίων Δώρων, προσεγγίζονται ἀπὸ μία τελείως διαφορετικὴ ὀπτικὴ γωνία. Τὸ ἐρώτημα περὶ ἀριθμοῦ τῶν Ἐπικλήσεων καὶ τῆς κατεύθυνσός τους (ἀναβαίνουσα ἢ καταβαίνουσα), καθὼς καὶ ὁ χρόνος τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν Δώρων δὲν ἔχει πλέον σημασία. Ἐκεῖνο πὺν μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ Δῶρα καθαγιάζονται μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο συγκροτεῖ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ καθαγιάζει τὴν Ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα: «Κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα Δῶρα...»³³, δηλαδή νὰ ἀναδείξει τὰ Δῶρα Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ «ἐφ' ἡμᾶς», νὰ μᾶς κάνει ἄξιους νὰ τὰ μεταλάβουμε: «ἵνα ὁ ἀγιασας αὐτὰ Θεὸς καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῶν ἀγιάσῃ»³⁴.

Ἀπὸ ὅλα ὅσα ἐξετέθησαν ἕως τώρα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ καταλήξει στὸ λανθασμένο συμπέρασμα ὅτι στὶς Βυζαντινὲς Λειτουργίες ὑπάρχουν ὁρισμένες ἐλλείψεις, καὶ μάλιστα ἀναφορικὰ μὲ τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο τῆς Ἀναφορᾶς πὺν εἶναι ἡ Ἐπίκληση. Ἐννοεῖται ὅτι ἕνα τέτοιο συμπέρασμα μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα μὴ κριτικῆς ἀνάλυσης τῆς Ἀναφορᾶς σὲ σχέση μὲ Ἀναφορὰς ἄλλων λειτουργικῶν τύπων, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ὑπερτονισμένης συμβολικῆς κατάτησης τῆς Θείας Λειτουργίας σὲ ἐπιμέρους συμβολικὰς πράξεις, ὅπου ἡ καθεμία πράξη ξεχωριστὰ συμβολίζει κάποιον γεγονὸς τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. Θεωροῦμε ὅτι ἡ περίοδος ὑπερβολικοῦ τονισμοῦ τοῦ συμβολισμοῦ στὴ Θεία Λειτουργία ὀφειλόταν σὲ μεγάλο βαθμὸ στὶς πρακτικῆς φύσεως ἀλλαγές οἱ ὁποῖες ἐπῆλθαν ἐκεῖνη τὴν περίοδο, καθὼς καὶ στὴν ἀποδυνάμωση τῆς λειτουργικῆς συνείδησης τῶν πιστῶν. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἀναφερθοῦμε μόνο σὲ μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τίς ἀλλαγές, ὅπως εἶναι λόγου χάριν ἡ μετάθεση τῆς Προσκομιδῆς στὸ σημεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ ἡ μετεξέλιξή της σὲ μία ξεχωριστὴ ἀκολουθία – εἰσαγωγὴ καινούργιων ψαλτικῶν στοιχείων πὺν ἔπρεπε νὰ καλύπτουν τὸν χρόνο τῆς μυστικῆς ἀνάγνωσης τῶν εὐχῶν (Ἐκτενὴς μετὰ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο, τὸ Χερουβικό, τὰ Πληρωτικά μετὰ ἀπὸ τὴν Ἀναφορὰ, Ἄξιον ἐστίν, Κοινωνικά) ἢ ἐπιπλέον τονισμὸς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων ψαλτικῶν στοιχείων (Ἅγιος, Ἅγιος..., Σὲ ὑμνοῦμεν..., ἀργὸ Ἀμήν, ἀργὸ Κύριε ἐλέησον καὶ ἀργὸ Σοὶ Κύριε). Ὅλα αὐτὰ ὄχι μόνο ἐνθάρρουν τὴν περαιτέρω

33. «Ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις παροῦσα καὶ πᾶσιν ἐφιπταμένη τὴν μυστικὴν ἐκείνην κατασκευάζει θυσίαν» (ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν ἀγίαν Πεντηκοστήν*, ὁ.π.).

34. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, ὁ.π.

ένιςχυση τῶν συμβολικῶν ἐρμηνειῶν, ἀλλὰ παραχώρησαν χῶρο γιὰ περαιτέρω προσθήκες βιβλικῶν καὶ ὑμνογραφικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἐρμήνευαν ὀρισμένες λειτουργικὲς πράξεις ἢ τμήματα τῆς Λειτουργίας («Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη», «Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ», «Θύεται ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ...», «Εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγγη τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε...», «Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου...», «Ἐκάλυψεν οὐρανούς ἡ ἀρετὴ σου, Χριστέ...», «Ἐλθὼν ὁ ἀσὴρ ἔστη ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον», «Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου», «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ...», «Ἐν τάφῳ σωματικῶς...», «Ὡς ζωηφόρος, ὡς Παραδείσου ὠραιότερος...», «Κύριε, ὁ τὸ Πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ Τρίτῃ ὥρα...», «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...», «Ὡ Πάσχα τὸ μέγα, καὶ ἱερώτατον Χριστέ...», «Ἐψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου», «Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλλαλαγμῶ...», «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν...»).

Συνοψίζοντας, πιστεύουμε ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ εὐχή, ἡ ὁποία στὴν ἀνατολικὴ λειτουργικὴ οἰκογένεια ὀνομάζεται Ἄναφορὰ, ἔλαβε αὐτὸ τὸ ὄνομα γιὰ τοὺς ἀκόλουθους δύο λόγους:

Πρῶτον, νὰ δηλώσει τὴν ἴδια τὴν Προσφορὰ πὺν σημαίνει τὴ δική μας ἀναφορὰ ἢ ἀνύψωση στὸν οὐρανό: «Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας» (σὲ ὀρισμένες Λειτουργίες: «Ἄνω σχῶμεν ἡμῶν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας»)³⁵, διότι, ὅπως λέγει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, ἡ Εὐχαριστία «ἡμᾶς καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττει καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν μετατίθησι καὶ ἀγγέλους ἐξ ἀνθρώπων ποιεῖ»³⁶, ἢ σύμφωνα μὲ τὸν Ἀναστάσιο Σιναΐτη: «Ἄναφορὰ γὰρ λέγεται διὰ τὸ πρὸς Θεὸν ἀναφέρεσθαι»³⁷.

Δεύτερον, τὸ συγκεκριμένο ὄνομα χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὴν προσευχὴ κατὰ τὴν Προσφορὰ, προκειμένου ὁ Κύριος νὰ δεχθῆ τὰ Δῶρα «εἰς τὸ

35. Ἡ προτροπὴ τοῦ ἱερέα: «Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας», μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει ἡ Ἄναφορὰ, μᾶς εἰσάγει στὴν οὐσία τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τῆς δικῆς μας ἀνύψωσης καὶ τῶν Δώρων μας πρὸς τὸν Θεό. Ἐπομένως, ὅλη ἡ πορεία τῆς ἀναφορᾶς ὀλοκληρῶνεται μὲ τὴν ἀνύψωση, ἐπειδὴ τὴ στιγμὴ πὺν τὰ προσφερόμενα Δῶρα γίνονται Θυσία, τότε μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἴδιας τῆς Θυσίας πραγματώνεται ἡ ἀναφορὰ καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα, ἀφοῦ, σύμφωνα μὲ τὸν Νικόλαο Καβάσιλα, «τὸ τὴν προσαγωγὴν αὐτῶν κυρίως ἐργαζόμενον ἡ χάρις ἐστὶν ἡ ἀγία ζουσα (τοῦτο γὰρ ἐστὶ προσενηθῆναι αὐτά, τὸ ἀγιασθῆναι)» (ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν*, ΜΖ '8, ΕΠΕ 22,220). Τὰ δῶρα γίνονται ἀληθινὴ Θυσία, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὰ ἀποδέχεται ὡς τὴν πλέον πολυτιμὴ θυσία. «Ὁ δὲ Θεὸς ταῦτα τὰ δῶρα οὕτως οἰκιοῦται, ὥστε αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα ποιεῖται τοῦ Μονογενοῦς» (ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὁ.π., ΜΗ' 4,222).

36. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ἐπίκλημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Ὁμιλία ΚΕ', ΕΠΕ 10,160.

37. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΑΪΤΟΥ, *Λόγος περὶ τῆς ἀγίας συνάξεως*, ΕΠΕ 13Α, 396.

ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον» καὶ νὰ «ἀντικαταπέμψη ἡμῖν τὴν θεϊὰν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἄλλωστε, ἡ Ἐπίκληση δὲν κατευθύνεται ἀποκλειστικὰ πρὸς τὰ πάνω, ἀλλὰ εἶναι ἀμφίδρομη. Παρόλο ποὺ δὲν χρησιμοποιεῖται τὸ ρῆμα «ἀναφέρω», ἀλλὰ «προσφέρω», ποὺ στὴν οὐσία εἶναι τὸ ἴδιο, ἀφοῦ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ τελικὸς προορισμὸς εἶναι ὁ Θεὸς Πατὴρ, στὴν Ἐπίκληση πρῶτα ἀναφέρεται: «Ἐπιπροσφερόμεν Σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν» καὶ στὴ συνέχεια ζητεῖται νὰ καταπεμφθεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα.

Στὴν ἀναφορὰ τῶν Τιμίων Δώρων δὲν πρέπει νὰ βλέπουμε τὴ μεταφορὰ τους ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό, ὅπως λέγει ὁ Καβάσιλας, μὲ σκοπὸ τὸν καθαγιασμὸ τους ἢ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ποιότητάς τους, ἀφοῦ τὰ Δῶρα ἔχουν ἤδη προσφερθεῖ καὶ ἔχουν γίνει δεκτὰ μὲ τὸν καθαγιασμὸ τους. Μᾶλλον ἡ προσευχὴ γίνεται προκειμένου ὁ Θεὸς νὰ «ἀντικαταπέμψη τὴν θεϊὰν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»³⁸. Αὐτὴ ἡ στάση τοῦ Καβάσιλα εἶναι ἀδιαμφισβήτητη, ἰδιαίτερα ἐὰν ὑπὸ τὸν καθαγιασμὸ τῶν Τιμίων Δώρων ἐννοεῖται ἓνα μέρος μίας συνολικῆς εὐχαριστιακῆς εὐχῆς (Ἐπίκληση). Μετὰ ἀπὸ τὸν καθαγιασμὸ τῶν Δώρων, Σῶμα Χριστοῦ εἶναι «ἐν ἡμῖν ἐστι καὶ ὑπερουράνιον ἐστι καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς κάθηται, τρόπον ὃν οἶδεν αὐτός»³⁹.

Ἄν καὶ δὲν τονίζεται ὁρατὰ κανένα σημεῖο ποὺ νὰ παραπέμπει στὴν Ἀνάληψη (ἀναβαίνουσα Ἐπίκληση), μὲ τὸν τονισμὸ τῆς καταβαίνουσας Ἐπίκλησης στὶς Βυζαντινὲς Λειτουργίες δὲν ἀφήνεται περιθώριο γιὰ αὐτονόμηση τῶν γεγονότων τῆς σωτηριώδους Οἰκονομίας, ἐπειδὴ τώρα ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ὁποῖος ἀνέστη καὶ ἀνελήφθη στὸν οὐρανὸ καὶ τὸν ὁποῖον οἱ πιστοὶ κοινωνοῦν στὴν θεία κοινωνία⁴⁰. Μὲ τὸ νὰ τονίζεται ὅτι ἡ μεταβολὴ τῶν Τιμίων Δώρων ἐπιτελεῖται μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δηλώνονται ταυτοχρόνως ἡ Ἀνάσταση, ἡ Ἀνάληψη καὶ ἡ Πεντηκοστή.

Τέλος, θέλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου βρῖσκεται στὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν πίστη αὐτὴ «συννοεῖ» ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι τὰ προτεθέντα Τίμα Δῶρα, ἀφοῦ δεχθοῦν τὸ παντοδύναμο Πνεῦμα, «Τὸ πᾶν τῆς ἱερουργίας <ἡγνυται καὶ τετέ-

38. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὁ.π., ΛΑ' 2, 156-162. Περισσότερα σὺν Π. Κουμαριανοῦ, ὁ.π., 510.

39. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὁ.π., 158.

40. «Τοῦτο τὸ σῶμα, τοῦτο τὸ αἷμα τὸ συστάν ἐκ Πνεύματος ἁγίου, τὸ γεννηθὲν ὑπὸ τῆς μακαρίας Παρθένου, τὸ ταφέν, τὸ ἀναστάν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, τὸ ἀνελθὸν εἰς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς (ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὁ.π., ΚΗ', 142).

λεσται>, καὶ τὰ δῶρα ἡγίασθη καὶ ἡ θυσία ἀπηρτίσθη»⁴¹, ἢ σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων: «Παντὸς γὰρ οὗ ἂν ἐφάφηται τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦτο ἡγίασται καὶ μεταβέβληται»⁴².

*

Μετὰ ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν παραπάνω, εἶναι δυνατὸ νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἔργο τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πραγματοποιεῖ τὴν ἀνοδική της «πορεία» πρὸς τὸ ἐπουράνιο Θυσιαστήριον μὲ τὸν Χριστό, διὰ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ «πορεία» της εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία «σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις» τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Σωτήρος, τελώντας τὴ Θεία Εὐχαριστία, βιώνει διαρκῶς ὅλη τὴν πληρότητα τῆς θεανθρώπινῆς Του ζωῆς. Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα πού τέθηκε μὲ τὴν παρούσα μελέτη βρίσκεται στὴν ἀμφίδρομη «πορεία» τῆς προσφορᾶς/ἀναφορᾶς στὴ Θεία Λειτουργία. Ἡ παρουσία τῆς *ascendentes* («πρὸς τὰ πάνω») καὶ τῆς *descendentes* («πρὸς τὰ κάτω») ἐπίκλησης ἀνοίγει τὴν προοπτικὴ μίας λεπτομερέστερης ἀνάλυσης τοῦ εὐχαριστιακοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖο συνίσταται στὴν προσφορὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖνος εἶναι ὁ Προσφέρων καὶ ὁ Προσδεχόμενος (= *προσφορὰ*). Τὸ ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶναι ὁ Προσφερόμενος τονίζει κάτι πού δὲν διαφαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως στὶς τελετουργικὲς πράξεις ἢ σύμβολα: «Σὺ γὰρ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος, καὶ διαδιδόμενος, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν». Ὁ Χριστὸς ὁ Προσφέρων, μέσα στὸ πλήρωμα τοῦ Σώματός Του πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία, προσφέρει πρὸς τὸν Θεὸ Πατέρα τὴν Προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ Προσφορὰ δὲν ἀποτελεῖ πλέον τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο πού πρέπει νὰ καθαγιασθοῦν – αὐτὰ εἶναι ἤδη καθαγιασμένα μὲ τὴν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀντιθέτως, ἀποτελεῖ τὴν Προσφορὰ τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος Του: «Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεός, ὁ προσδεξάμενος αὐτὰ (τὰ καθαγιασμένα Δῶρα, δηλ. Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ) εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον, καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον...» (= *ἀναφορὰ*). Ἐπομένως, ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς δὲν προσφέρει ἀπλῶς τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο ὡς ἀντίδωρο στὸν Θεὸ Πατέρα, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα Του. Ἐκεῖνος πού λύτρωσε τὸν κόσμον μὲ τὸν

41. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὁ.π., ΚΗ', 140-142.

42. ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Κατήχησις μυσταγωγικὴ Ε', ζ',* ΕΠΕ 2, 382. Πρβλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ, *Λόγος Οἰκοδομῆς*, Κοζάνη 1982, 342.

Σταυρό και την Ἀνάστασή Του, ἀνεβαίνει στὸν οὐρανὸ και προσφέρει τὸ θεανδρικό Του Σῶμα στὸν Πατέρα ὡς διαρκὲς Δῶρο τῆς θείας ἀγάπης Του. Αὐτὸ φαίνεται στὴν Εὐχαριστία, ὅταν τὰ καθαγιασμένα Δῶρα, ὁ ἄρτος και ὁ οἶνος, μεταβάλλονται σὲ Σῶμα και Αἷμα Χριστοῦ, δηλαδὴ στὸν ἴδιο τὸν Χριστό, τὴν Ἐκκλησία Του, και ὅταν ὁ ἴδιος τὰ προσφέρει (= ἀναφορά) στὸν ἐπουράνιο Πατέρα Του, ὡς Δῶρο συμφιλίωσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό.

SUMMARY

Gift and institution into the Divine Thanbsgiving.
The functional dimension of the biblical term “reference”»

By *Nenad Milošević*
Professor of the Faculty of Orthodox Theology,
University of Belgrade

The term “reference” in biblical language has many meanings, and it mainly has the same meaning as the word “offering”. When it regards offering sacrifices, then the term “reference” has the specific meaning of offering. Even though the two terms are synonymous in the functional texts, there is a clear difference in their use. Different meanings of the term “reference” appear at various points in both the races and in the use of Holy Liturgies, as well as in the works of the Holy Fathers of the Church. The wish that named “reference” it was so named to declare our reference or uplift to heaven, but to declare prayer for the Lord to accept the Gifts into His holy hyper-celestial and mental sanctuary.